

מקור ראשון

חדש

עוד קטגוריות

ראשונות

מגזין

בעולם

תרבות

יהדות

דעות

חדשות

אילה שקלאר

ראשי < דעות

ביקורת חריפה על היחס לערבים: ההוגה שהודר מהנרטיב הדתי-לאומי

הסופר ר' בנימין היה פעיל בתחומי ההתיישבות, העלאת יהודי תימן והעסקת חרדים, וגם הוגה דעות, שהגותו המקורית הודרה מהנרטיב הדתי-לאומי, אולי בשל ביקורתו החריפה על התנועה הציונית ויחסה לערבים

מאת **אילה שקלאר** — כ' באב ה'תשפ"ג (21:33 07/08/2023)

יהושע רדלר-פלדמן, "ר' בנימין", בהנחת אבן הפינה למוסד החינוכי ימין אורד. באדיבות ישראל שדיאל, ארכיון כפר עציון

שתף בדוא"ל

שתף ב- Whatsapp

שתף בטוויטר

שתף בפייסבוק

לו היה ר' בנימין חי כיום, האם היה ממשיך במנהגו לנפוש בכל קיץ בכפר עציון וללמוד בצוותא עם חברי הקיבוץ? או שמא מפגין בפאתי המחסום המוביל אליו, לצד פעילי ארגון "זכורות"? האם היה נעתר להצעה לערוך את מדור הספרות של מקור ראשון, או

דווקא את זה של הארץ? בטוחני שבזכות ההומור המושחז שאפיין אותו, היה הסופר מנסח בעצמו תשובות מעניינות ומורכבות להפליא לשאלות הללו.

אך גם אם אין לשאלות אלה תשובה חד־משמעית, הן מציגות את המורכבות העמוקה שאפיינה את דמותו המפתיעה, העשירה, רבת הפנים (ואף רבת הכינויים) של הסופר ואיש הרוח יהושע רדלר־פלדמן (1880-1957), אשר בהשראת שמו של סבו ודמויות ספרותיות נוספות בחר להיקרא "ר' בנימין". בספר חדש, עשיר ועב כרס, המבוסס על עבודת הדוקטורט שכתב באוניברסיטת בן־גוריון, מנתח לראשונה אב־ירם צורף את הגותו המכוננת והמורכבת של ר' בנימין, שחי ופעל בארץ ישראל במחצית הראשונה של המאה העשרים.

קדמה מזרחה. ר' בנימין, דו־לאומיות וציונות־שכנגד. אב־ירם צורף. מרכז זלמן שזר, תשפ"ג, 392 עמ'

ר' בנימין השפיע רבות על עיצובן של הספרות העברית החדשה, הפוליטיקה והתרבות הדתית־לאומית, המוסדות הלאומיים ובעיקר שדה העיתונות הארץ־ישראלית לגווניו. למרות זאת, דמותו כמעט אינה מוכרת לציבור הרחב, והמחקר על אודות רעיונותיו ופעילותו הולך ומתפתח רק בשנים האחרונות. זאת כנראה גם בשל העמדות האופוזיציוניות החריפות שהשמיע בעשור האחרון לחייו והראשון של מדינת ישראל, כנגד שלילת זכות השיבה מהפליטים הפלסטינים. ייתכן שגם עמדותיו אלה הובילו להדרתו מהנרטיב הלאומי בכלל ומזה הדתי־לאומי בפרט.

טענתו המרכזית של צורף היא כי ר' בנימין לא הקצין בדעותיו משום ש"שטה בזקנתו", כפי שהיו שביקשו לתאר, אלא המשיך וביטא מרכיב יסודי של אותה ביקורת שמתח על התנועה הציונית כבר מעת הקמתה. הוא אומנם היה פעיל ציוני וחבר התנועה, אך עם זאת סבר שעל התנועה הציונית לבסס את ההצדקות לקיומה על חיוב ולא על שלילה, בשני צירים מקבילים הקשורים זה בזה: התבססות על המשכיות דתית ולא על שלילת הגלות וחילון; והשתלבות במרחב הערבי ולא היבדלות ממנו באמצעות דגמי לאומיות מערביים.

גליצאי גאה

ר' בנימין נולד והתחנך בגליציה, ובה מזהה צורף את הגורם המרכזי לעיצוב השקפותיו וסגנון כתיבתו. לביסוס טענתו זו מוקדשים שני חלקיו הראשונים של הספר. בגליציה ספג ר' בנימין אפשרות לחיים יהודיים "רכים" יותר, ששילבו יידישקייט חסידי לצד השכלה, ייחודיות אתנית מובחנת הנכללת בתוך אימפריה סובלנית, ואפשרות לחיים מסורתיים נטולי קנאות דתית. זו הייתה גם בשורתו של ר' בנימין ליושבי ארץ ישראל של אותם ימים, שזלזלו ביהדות הגליצאית.

עגנון, אף הוא איש גליציה, תיאר זלזול זה ב"תמול שלשום" בדברים שמטיח החבר רבינוביץ' כלפי יצחק קומר: "ובכן מגליציה באת? אמור לי מפני מה מתרשלים בני מדינתך מלעלות לארץ ישראל? שמא הם מחכים לפרנץ יוסף קיסר שיוליכם לכאן בקרונות של זהב. דומני חוץ מר' בנימין ודוקטור טהון לא זכיתי לראות אדם מגליציה. בני עירך הם? לא? אבל את מאמריו של ר' בנימין אתה מכיר" (עגנון, תמול שלשום, עמ' 51).

ואמנם ר' בנימין, כהוגה גליצאי כמעט יחיד מסוגו, נאבק באותו זלזול בעיקר באמצעות הספרות, ונשא בגאון את השקפתו הגליצאית, שלפיה יש לכלול בספרות העברית גם ז'אנרים "רכים" יותר, שאינם לאומיים או חילוניים במובהק, בהם כתביו של הרב קוק, ואחרים. ר' בנימין עצמו גם עיצב בכתיבתו סוג חדש של ביוגרפיות "רכות" יותר, הנכתבות בגוף שלישי, שבהן המוקד אינו הממד האישי של המחבר כי אם ההשקפות והתיאוריות הרחבות יותר, המשתקפות באמצעותו.

בחלק השלישי והמרכזי של הספר מתאר צורף את חזונו של ר' בנימין על אודות השותפות היהודית־ערבית: ראשיתה באהדת לשמיות כמרחב, המשכה בביקורת הדגם הרווח של מדינת הלאום, ואחריתה בהיכרות מעמיקה יותר עם יושבי הארץ הערבים ובקריאה לניהול אחר של מערכת היחסים של הציונות עימם. אגב כך, מתואר גם מאבקו של ר' בנימין למען שילובם של התימנים ובני עדות המזרח בנרטיב הציוני, במישורים פוליטיים והגותיים.

בחלק הרביעי, לטעמי הממוקד והמעניין ביותר מכלל פרקי הספר, מתאר צורף את ביקורתו הייחודית של ר' בנימין כנגד אימוץ שיח החילון בידי הציונות. מחד ביקר ר' בנימין את הציונות על הנתק שיצרה בינה ובין היהודים שומרי המצוות, הן בהקשרים סוציולוגיים והן בהקשרים היסטוריים. לצד זאת ביקר בחריפות את היהדות החרדית על הבידולים הפנימיים בתוכה, ועל הפירוד שיצרה מן התנועה הציונית ומן הקהילות הרפורמיות. הוא הזהיר אותה מפני השואה המתקרבת, והזעיק אותה לעלות ארצה בהמונים בעזרת הקרנות הלאומיות – אך זו ברובה לא שמעה לו.

עורך בלתי נלאה

לאורך הספר בונה צורף, בכישרון אינטלקטואלי יוצא דופן ובהתבסס על עושר רחב של מקורות, את טענתו על אודות האופן שבו עיצב ר' בנימין "ציונות שכנגד", מתוך התנועה וכנגדה. הוא משרטט דמות צבעונית, הומוריסטית, בעלת כישרונות כתיבה ועשייה בלתי נלאים, שביקרה את התנועה הציונית מתוך מורכבות תרבותית, דתית ולאומית. עם זאת, יש להבחין כי המקורות לטענותיו של צורף מתבססים ברובם על כתיבתו הספרותית והפובליציסטית של ר' בנימין, ולא על פעילותו המעשית.

כתיבתו באה לידי ביטוי במגוון הרחב של המסות והספרים שחיבר, בעיתונים שערך ושבהם כתב במהלך חייו: "המעורר" ו"רביבים" עם י"ח ברנר; ביטאוני הפועל המזרחי "התור", "הנתיבה" ו"הצופה"; העיתון החרדי־לאומי "ההד"; "איחוד" ו"נר" למען הרעיון הדור־לאומי, ועוד רבים. בכל אחד מהם הדגיש ר' בנימין פנים שונות מתוך השקפת עולמו. בעיתונות הלאומית כתב בגנות המלחמה ובשבח קבלת הזר וההשתלבות במרחב השמי; בעיתונות הדתית הטיף לטיפוח ספרות ועיתונות ברמה גבוהה ומקצועית; בעיתונות החרדית קרא לאחדות, לפתיחות ולשיתוף פעולה עם הקרנות הלאומיות; וכך הלאה. צורף מתייחס גם לכתבים הפובליציסטיים שפרסם ר' בנימין כחבר בתנועת "ברית שלום", כמייסד "קדמה מזרחה" וכחבר תנועת "אל דמי" בתקופת השואה.

בשל היות המחקר הגותי בעיקרו, צורף אינו סוקר בהעמקה ארכיונים הנוגעים לפעילותו המעשית של ר' בנימין כפקיד המשרד הארצישראלי, בעת שהיה שותף לייסוד יישובים רבים (בת"ים, כנרת, והשכונות נווה־שאנן בחיפה, ובית־זוגן ובית־הכרם בירושלים). בטוחני כי סקירה כזו, יחד עם סקירה ארכיונית של תקופת פעילותו למען העלאת יהודי תימן, כחבר הפועל המזרחי וכעובד מחלקת החרדים של קק"ל, הייתה מוסיפה ממדי עומק לתובנות שעולות מן החיבור, ואולי אפילו לניסוח מחודש ומורכב יותר של אחדות מהן.

כך למשל, דומה כי סקירה מעין זו הייתה חושפת ממדים המערערים את עוצמת הביקורת שאפיינה את ר' בנימין בתקופות מסוימות, ומתארת באופן אותנטי יותר את השותפות האימננטית שרחש ר' בנימין לרבים ממפעלי הציונות. עוד ייתכן כי סקירה ארכיונית רחבה יותר הייתה מוכיחה כי אין בהכרח קו ישר החורז את השקפותיו של ר' בנימין כבר מעת התהוותן, אלא חושפת דווקא את השינויים המשמעותיים שהתחוללו בהם לאורך הדרך.

ביקור יומי אצל הרב קוק

צורף מצהיר בפתיחת ספרו כי הוא רואה בספר את "הדיה של שיחה משותפת" בינו ובין ר' בנימין, שאליה הצטרפו רבות ורבים מחבריו. לטעמי, חרף רהיטות הכתיבה והמחשבה, לעיתים ניכרים באופן בולט בספר רישומיה של שיחה זו, באופן המכפיף את הטענות ההיסטוריות לתובנות ההווה. כך לדוגמה, חשוב לצורף לשלול בניתוחו את "הנטייה הרווחת בחקר הציונות הדתית, המפריזה בערכו המרכזי של הרב קוק במהלכי התגבשותה" של השקפת עולמו של ר' בנימין. צורף אינו כותב רבות על הקשר בין הדמויות, אולם עיון בהתכתבויותיו ובעיסוקיו הפוליטיים הרבים של ר' בנימין בשנות העשרים והשלושים מוכיחים שהוא שהה כמעט מדי יום (!) בביתו של הרב קוק, ביקר עימו אצל חלוצים במושבות הצפון, והגה וייסד יחד איתו את מפעל "עונג שבת", את עיתון "ההד" ואת מחלקת החרדים בקק"ל. זאת לצד היותו לא אחת גם בר־פלוגתא של הרב קוק.

בדומה לכך, צורף טוען כי התנגדותו של ר' בנימין לגישת "פירוד הקהילות" עוצבה בעיקר בהשראת המציאות ההבסבורגית שלאורה התחנך. אולם בפועל, אדמו"רי שושלת רוז'ין שאליה היה ר' בנימין מקושר, עסקו בסוגיה זו עוד שנים רבות קודם לכן (כפי שתיאר אסף פורגס במאמרו "כי החסידות מקשרת ואינה מפרדת"). בהחלט אפשר לטעון כי היו גם השפעות קוסמופוליטיות שהובילו את ר' בנימין לגבש את השקפותיו, אך אי אפשר לנתק אותו מן ההשפעות הרבניות שהיו גם הן מרכיב בגיבוש עמדותיו אלה, גם אם הן משייכות אותו "בעל כורחו" למגזר זה או אחר.

צורף מצטט אמנם את מי שהאשימו את ר' בנימין ב"אוטופיזם" ביחסו לשאלה הערבית בא"י, אך ניכר כי לתפיסתו, לו הייתה ההגמוניה הציונית מאמצת את קריאותיו הפוליטיות של ר' בנימין כבר בעת כתיבתן, אפשר היה להימנע מבעיות רבות שאליהן נקלעה מדינת ישראל בהמשך. תפיסה דו־לאומית זו נשמעה תמיד – ובשנים האחרונות ביתר שאת – במרחבים מחקריים ואקדמיים רבים. לוואי שיזכו כלל חוקרי ותומכי רעיון זה להכיר לעומק גם את מכלול הרעיונות שהרכיבו את השקפת עולמו של ר' בנימין, ואת מגוון המרחבים הסוציולוגיים שעימם ניהל קשרים על בסיס יומיומי. ביניהם, לדוגמה, מחויבותו של עם ישראל לשמור

על קשריו עם המסורת כבסיס לשיבתו לארץ, שלילת שיח החילון כבסיס ללאומיות היהודית, עיצוב מחודש של ההיסטוריוגרפיה הציונית, עיצוב תרבות חרדית־לאומית מחודשת ועוד.

"קדמה מזרחה" הוא חיבור מרתק. הוא נוטל את קוראיו למסע רחב, מקיף ויסודי אל נבכי נפשו של מנהיג ציוני־דתי אמיץ ובלתי שגרתי, מפגיש אותם עם שאלות יסוד על אודות האופן שבו עוצב בהמשך אופייה הלאומי והדתי של מדינת ישראל, ומותיר אותם לגבש את תשובותיהם שלהם לסוגיות מורכבות אלה.

קדמה מזרחה. ר' בנימין, דור־לאומיות וציונות־שכנגד. אבי־רם צורף. מרכז זלמן שזר, תשפ"ג, 392 עמ'

תגיות: ביקורת ספרות ביקורת ספרים יהדות לאומיות ציונות

התנתקות מהחשבון

עדיין לא מנויים על מקור ראשון? הצטרפו וקבלו חודש חינם במתנה

*המבצע למצטרפים חדשים [בהתאם לתקנון המבצע](#)

שם מלא

טלפון

דוא"ל

אני לא רובוט

reCAPTCHA

פרטיות - תנאים

שלח

שיחה 1 תגובות 6 צופים

התחברות הרשמה

הוסף תגובה...

GIF

סדר לפי **הטוב ביותר**

עמיר לוי
לפני 56 דקות
תודה לכותב למדתי משהו חדש ופותח עיניים ראייה מקורית אצל איש הציונות הדתית
השב · תי · שתף

מופעל על-ידי OpenWeb תנאים | פרטיות | משוב

הידיעה הקודמת

הידיעה הבאה

דיכוטומיה פשטנית ומופרזת היא לא הדבר לו אנו זקוקים כעת

הוא והיא: הצד השני שמשלים את סיפורו של השבוי ממלחמת יום כיפור